

**RISKS ARISING FROM THE IMPROVEMENT OF THE FINANCIAL SUPPORT OF
TOURISM ENTERPRISES AND THEIR EFFECTIVE MANAGEMENT**

Бердиев Ж. Қ.

Қарши муҳандислик-иқтисодиёт институти катта ўқитувчиси

Abstract

The article talks about the types of risks, their levels and their effective management while improving the financial support of tourism enterprises.

Keywords: risks, financial risk, financial security, pandemic, financial policy, liquidity, profitability, taxes.

**ТУРИЗМ КОРХОНАЛАРИ МОЛИЯВИЙ ТАЪМИНОТИНИ
ТАКОМИЛЛАШТИРИШДА ЮЗАГА КЕЛАДИГАН РИСКЛАР ВА УЛАРНИ
САМАРАЛИ БОШҚАРИШ**

Аннотация

Мақолада туристик корхоналар молиявий таъминотини такомиллаштиришда юзага келадиган рискларнинг турлари, уларнинг даражалари ва уларни самарали бошқариш хусусида сўз боради.

Калит сўзлар: рисклар, молиявий риск, молиявий таъминот, пандемия, молиявий сиёсат, ликвидлилик, рентабеллик, солиқлар.

**РИСКИ ВОЗНИКАЮЩИЕ ПРИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИИ ФИНАНСОВОГО
ОБЕСПЕЧЕНИЯ ТУРИСТИЧЕСКИХ ПРЕДПРИЯТИЙ И ИХ ЭФФЕКТИВНОГО
УПРАВЛЕНИЯ**

Аннотация

В статье говорится о видах рисков, их уровнях и эффективном управлении ими при совершенствовании финансового обеспечения туристических предприятий.

Ключевые слова: риски, финансовый риск, финансовое обеспечение, пандемия, финансовая политика, ликвидность, доходность, налоги.

Кириш

Сўнгги йилларда дунё давлатлари иқтисодиётида юз бераётган турли хил ўзга-ришлар давлатларнинг молия сиёсатини бошқа-ришда бир қанча инструментлардан фойдаланиш лозимлигини тақозо қилмоқда. Таъкидлаш лозимки, яқин даврларгача жаҳон иқтисодиёти-га жиддий таъсир ўтказган 2008 йилда бошлан-ган жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози ҳақи-да

сўз юритилар эди. 2019 йилга келиб эса даст-лаб Хитойда бошланган кейинчалик бутун дунё давлатларини қамраб олган Covid-19 вируси-нинг тарқалиши кўплаб тараққий этган давлатлар қатори ривожланаётган давлатлар иқтисо-диётига ҳам жиддий таъсир кўрсатди. Албатта, бу каби глобаллашув ва интеграциялашув жара-ёнлари натижасида мамлакатлар молия бозорининг барча бўғинларига таъсир ўтказиши мум-кин бўлган ташқи ва ички омилларни ҳисобга олган ҳолда риск менежменти механизмини са-марали ташкил қилишлари лозим бўлади.

Мавзуга оид адабиётларнинг таҳлили. Бугунги кунда туристик корхоналар молиявий таъминотини такомиллаштиришда юзага келадиган рискларни ўрганиш туризм соҳаси субъектларининг самарали фаолиятида муҳим ўрин тутди. Бу борада бир қанча олимлар томонидан тадқиқотлар олиб борилган.

Хусусан Ҳ.Косчук, Т.С.Вилсонларнинг тадқиқотларида баён қилинишича туристик корхона молиявий таъминотини такомиллаштиришда юзага келадиган асосий риск бу молиявий барқарорликни йўқотилиши рисқи ҳисобланади. Молиявий барқарорликни йўқотиш рисқини фасет классификатори орқали таснифлаш юқо-ри самара беради. Фасет классификаторлари ҳо-дисаларнинг таснифланган моҳиятини икки да-ражали иерархик тузилма билан моделлаштира-ди: биринчи даража Ғқирралари тўплами билан тавсифланади, иккинчи даража эса А атрибут-тоифали кичик тўпламлар гуруҳи билан тавсиф-ланади. Фасетлитасниф ёрдамида молиявий барқарорликнинг кутилаётган хавфини аниқ-лаш ва унга таъсир этувчи сифат хусусиятлари-ни аниқлаш мумкин. Саноат корхоналарида ушбу таснифни қўллаш анча мушкул, мазкур усулни асосан хизмат кўрсатиш субъектларида қўллашмақсадга мувофиқ ҳисобланади[1].

Тадқиқотчи олим И.Бланк молиявий таъминотни такомиллаштиришда юзага келадиган рисклар гуруҳини тавсифлаганда уларнинг қуйидаги гуруҳларини ажратиш кўрсатишни таклиф қилди:

I. Турлари бўйича:

- капиталнинг номукамал тузилиши билан боғлиқ риск (қарзга олинган маблағлар-дан нотўғри фойдаланиш);
- активларнинг паст ликвидлиги билан боғлиқ тўловга лаёқатсизлик рисқи;
- инвестиция рисқи (инвестиция фаолияти билан боғлиқ кутилмаган молиявий йўқотишлар);
- бошқа рисклар: инфляция, фоиз ставкаси, валюта, кредит, солиқ, сиёсий.

II. Объектлар бўйича:

- индивидуал молиявий операция рисқи;
- ҳархил турдаги молиявий фаолият рисқи;
- корхонанинг умумий молиявий фаолияти рисқи[2].

Д.В.Шамин корхонанинг молиявий таъминотни такомиллаштиришда юзага келадиган рискларни қуйидагича таснифлашни таклиф қилди:

иерархик даражалари (каскад, тизим ва фавқуллодда) бўйича ва молиявий жиҳатдан ўзи-ни ўзи қопланиш даражасига қараб тасниф-лаш[3].

Рискларни бошқариш соҳасидаги етакчи олимлардан бири Н.В.Хохлов корхона фаолияти-га таъсир қилувчи рисклар таҳлилини объектнинг тузилиши, хусусиятлари ва мавжуд хатарлар тўғрисида зарур маълумотларни олишга қаратилган дастлабки босқич сифатида белгилай-ди. Тўпланган маълумотлар кейинги босқичлар-да зарурий қарорлар қабул қилиш учун етарли бўлиши лозим деб ҳисоблайди[4].

Ю.Ю.Киневнинг фикрича туристик хиз-матлар секторининг асосини кичик корхоналар ташкил этишини инобатга олган ҳолда корхона молиявий фаолиятига таъсир қилувчи рискларни баҳолашни босқичларга ажратиб ўрганишни таклиф қилади[5].

П.Половинкин ва А.Зозулюкларнинг фик-рича корхона молиявий фаолиятига таъсир қилувчирискнинг энг аниқ таърифи тадбиркорнинг қўшимча фойда олиши учун унинг индивидуал имкониятлардан фойдаланиш жараёнида юзага келадиган иқтисодий муносабатлар маж-муида акс этади [6].

Р.М.Качалов томонидан берилган таъриф-га асосан риск бу –иқтисодий фаолият мақсадидан исталмаган оғиш ҳолатининг ўлчовини ва ушбу оғиш натижасида етказилган йўқотиш-лар миқдорини биргаликда акс эттирадиган умумлаштирувчи, сунъий иқтисодий категориядир [7].

Тадқиқот методологияси. Тадқиқот жа-раёнида туризм корхонаси молиявий таъминотни такомиллаштиришда юзага келадиган рискларнинг турлари, уларнинг корхона сама-рали бошқарувига таъсири ва хорижий давлатларнинг илғор тажрибалари ўрганилди.

Мақолада назарий мушоҳада, тизимли ёндашув, кузатиш, умумлаштириш, синтез каби усуллардан самарали фойдаланилди.

Таҳлил ва натижалар. Туридан қатъий назар рискларни бошқаришдан кўзланган мақсад келгусидаги рискларни олдиндан кўриш ва кутилаётган йўқотишларнинг олдини олиш ёки камайтиришдир.Риск менежменти туризм корхонаси фаолиятида асосий йўналишлардан биридир. Жадал ривожланиб бораётган ишбилармонлик муҳитига мослашиш учун туризм корхоналари андеррайтинг ва нархларни бошқаришни яхшироқ қўллаб-қувватлаш ҳамда инвестицион рискларнинг олдини олиш учун маълумотларни таҳлил қилишнинг янада такомиллаштирилган воситалари ва технологияларини ўз ичига олган ҳолда ички рискларни бошқариш амалиётини жорий қўйишлари зарур. Бугунги кунда туризм корхоналари фаолиятида мавжуд рисклар номувофиқ ички жараёнлар ёки баъзи бир бошқариш мураккаб бўлган ташқи омиллар натижасида келиб чиқадиганжараёнлар нати-жасида юзага келмоқда.

Бу борада молиявий рисклар туристик корхона рискларининг умумий портфелида энг муҳими ҳисобланади, мазкур рискларни бошқариш уларнинг молиявий барқарорлигини оши-риш ва сақлашнинг муҳим омили ҳисобланиши билан бир қаторда корхона стратегик ривожланишининг турли жиҳатларига сезиларли таъсир кўрсатади[8].

Молиявий рисклар туристик корхонанинг молиявий барқарорлигига сезиларли даражада салбий таъсир ўтказиши мумкин бўлган риск-лар тоифасидир. Мазкур рискларни тўғри баҳолаш ва бошқариш корхона молиявий барқарор-лигини таъминлашнинг самарали усули

ҳисобланади. Бунда ташқи молиявий рисклар қаторига бир қанча молиявий рискларни киритиши-миз мумкин, хусусан, давлатнинг молиявий сиёсати ва мамлакатдаги макроиқтисодий вазият билан белгиланадиган инфляцион ва дефля-цион рисклар, валюта рисклари, давлатнинг фискал сиёсати билан боғлиқ бўлган солиқ рисклари ва ҳоказо келтиришимиз мумкин. Мо-лиявий рисклар ташқи муҳитнинг корхоналарга нисбатан ноаниқлиги туфайли объектив асосга эга ҳисобланади. Туризм корхоналарига хос бўл-ган молиявий рискларнинг намоён бўлишининг алоҳида ҳолатлари қуйидаги жадвалда келтириб ўтилган.

Таъкидлаш лозимки, 1-жадвалда келтирилган барча молиявий рисклар туристик корхонанинг молиявий барқарорлиги ҳолатига сезиларли таъсир қиладиган рисклар деб ҳисоблаймиз. Юқоридаги молиявий рискларни баҳо-лаш ва бошқариш қобилияти корхоналарнинг молиявий барқарорлигини оширишнинг сама-рали усули ҳисобланади. Бу борада молиявий рискларни ташқи ва ички молиявий рискларга бўлиб ўрганилади. Ташқи молиявий рисклар қуйидагиларниўз ичига олади: давлат молиявий сиёсати ва мамлакатдаги макроиқтисодий вазият билан белгиланадиган инфляция ва дефляция рисклари, молия бозорига хос бўлган фоиз ва валюта рисклари, давлатнинг фискал сиёсати билан боғлиқ солиқ рисклари. Ички молиявий рискларга ликвидлик кўрсаткичла-рининг пасайиши (тўловга лаёқатсизлик) rischi, айланма рисклар, ташкилий рисклар, рента-беллик кўрсаткичларининг пасайиши rischi, кредит рисклари, инвестицион рисклар ва ҳоказолар киради[9].

Узоқ муддатли истиқболда корхоналарнинг молиявий барқарорлигини таъминлашнинг муҳим воситаси бу корхонанинг рискларни бошқаришга доир чора-тадбирлар мажмуидир.

1-жадвал Туристик корхоналар фаолияти билан боғлиқ молиявий рисклар турлари

Инфляцион	Молиявий барқарорликнинг пасайиши	Кредит	Дефляцион
-туристик корхоналарнинг кутулаётган даромадлари ва фойдаларининг камайиши; - корхона капиталиреал қийматинингпасайиши; - туристлар даромадининг пасайиши	-капитал тузилишининг номукамаллиги (туризм корхоналари фаолиятида фойдаланиладиган қарз маблағларининг кўп миқдорда бўлиши); -банкротлик хавфининг юқори бўлиши	-кўрсатилган туристик хизматлар учун ҳақ тўланмас лиги ёки кечикиб тўланиши; -кредит тўловларини кечиктириш, пенялар ҳисоб-ланиши	-нарх даражасининг пасайиши; -туризм соҳасида бизнес юриштиш учун иқтисодий шароитларнинг ёмонла-шиши ва даромадларнинг камайиши
Ликвидликнинг пасайиши (тўловга лаёқатсизлик)	Фоизли	Солиқлар билан боғлиқ	Рентабелликнинг пасайиши
-айланма маблағлар ликвидлигининг пасайиши;- мутлақ, жорий, тез ликвидлик,	-қимматли қоғозлар бозори-да бозор фоиз ставкасининг ўзгариши; -акциялар бўйича дивидендларнинг ўзгариши; -капитал қўйилма турларини нотўғри танлаш ва ҳоказо,	-солиқ ставкаларини оши-риш, янги солиқ ва йиғим-ларни жорий этиш билан солиқ юкиннинг ортиши; -солиқ имтиёзларининг камайтирилиши, берилган солиқ имтиёзларини бекор қилиниши; -солиқ ва молиявий режа-лаштиришдаги хатолар	-оддий фаолиятдан олинган фойда; -сотув; -ўз капитали
Инвестицион	Валюта	Айланма билан боғлиқ	Ташкилий
-инновацион, реал, молия-вий (портфел инвестициялари) хавфи	-тўлов валютасига нисбатан валюта нархининг ўзгариши билан боғлиқ валюта йўқотишлари,	-ўз айланма маблағларини камайтириш; -дебиторлик ва/ёки кре-диторлик қарзларининг айланиш даврининг кўпайиши	-туристик корхона иши-ни ташкил этишдаги камчиликлар; -самарасиз бошқарув; -ишчилар малакасининг етарли эмаслиги

Манба: муаллиф томонидан тузилган

Туристтик корхонада рискларни бошқа-ришни ташкил этишда бажарилиши лозим бўлган асосий вазифалари қуйидагилардан иборат: молиявий барқарорликни ошириш, фойдани режалаштириш, йўқотишларни камайтириш, солиқ тўловларини оптималлаштириш, кредит қобилиятинива инвестицион жозибадорлигини ошириш, рақобатбардошликни ошириш ва бошқалар[10].

2-жадвал Туристтик корхоналарда рискларни бошқариш тузилмаси

Молиявий барқарорликнинг стратегик бошқаруви	Молиявий барқарорликнинг пасайиши рискни бошқариш	Рискларни таҳлил қилиш	Рискларни минималлаштириш усуллари
-туризм хизматлари бозорининг жадал ривожланиши шароитида молиявий барқарорлик стратегияси мақсадларига эришиш мониторинги ва назорати	-молиявий барқа-рорликни пасайиширискни бошқариш учун мақсадларни белгилаш	-рискларнингбарча жиҳатлари бўйича маълумотларни олиш, қайта ишлаш ва улардан фойдаланиш	-рискларни минималлаштириш ёки уларни йўқ қилиш усулларини ишлаб чиқиш (булар: олдини олиш; маҳаллийлаштириш; чеклаш; диверсификатсия қилиш; суғурта қилиш, молиявий ресурсларни захиралаш ва бошқалар).
-барча даражадаги менежерларнинг молиявий барқарорлик стратегиясини амалга оширишдаги иштирокини таъминлаш	-стратегия доирасида корхонанинг имкониятлари ва эҳтиёжларини аниқлаш	-сифатли риск таҳлили (кутилаётган рискларнингтурларини аниқлаш)	-туризм корхоналарининг рискларини минималлаштириш бўйича чоратадбирларни иш-лаб чиқиш (рискни камайтиришнинг маълум бир усулидан фойдаланишдан қутилаётган самарани қиймат жиҳатидан таққослаш ва рискнинг катталиги, таҳлил қилиш вақтини белгилаш, масъул шахсларни тайинлаш ва бошқалар).
-молиявий барқарорликка таъсир қилувчи асосий омилларнинг стратегик таҳлили		-ҳар хил усуллардан фойдаланган ҳолда миқдорий риск таҳлили: ста-тистик ва аналитик таҳлил, эксперт баҳолаш, сценарий яратиш	-туризм корхоналари фаолияти учун вазифа-ларни вақт ва шароитларга мослаштиришни ҳисобга олган ҳолда рискларни минималлаштириш бўйича чора-тадбирларнинг бажарилишини мониторинг қилиш ва назорат қилиш.
-туризм хизматлари бозори фаолиятининг ўзига хос хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда, стратегияни ишлаб чиқиш.		-рискли ҳодисаларнинг юзага келиш эҳтимоли ва оқибатларини ўрганиш	

Манба: муаллиф томонидан тузилган.

Демак, рискларни бошқариш жараёни қўйидагиларни ўз ичига олади: корхонанинг стратегик мақсадларига салбий таъсир кўрсатиши мумкин бўлган рискларни аниқлаш, риск омилларининг намоён бўлиши билан боғлиқ ҳодисаларнинг мумкин бўлган зарари ва оқибатларини баҳолаш, хавф даражасини пасайтириш бўйича чора-тадбирларни амалга ошириш.

Корхонанинг молиявий барқарорлигини пасайтирувчи рискларни бошқариш стратегик бошқарув тизимининг таркибий қисми бўлиб, туристик корхонанинг молиявий барқарорлигини ва унинг пасайиш хавфини бошқариш схемаси шаклида амалга оширилади (2-жадвал).

Хулоса. Тадқиқотимиз давомида биз кор-хонанинг молиявий таъминотини такомиллаштиришда юзага келадиган рискларнинг асосий хавфли йўналишларини аниқладик, бу бизга хўжалик юритувчи субъектнинг ривожланиши ва фаолиятининг ҳар бир босқичида барқарорлиги ва ишончилигини йўқотишига олиб кела-диган операцияларнинг даражасини баҳолаш имконини беради.

Корхоналар молиявий таъминотини та-комиллаштиришда юзага келадиган рискларни таснифлашда хорижий ва маҳаллий тажрибани ўрганиш орқали ушбу рискларни гуруҳлашни, қолаверсамазкур рискларни бошқариш бўйича ўз нуқтаи назаримизни баён қилдик. Шу ўринда юқорида туристик корхона самарали фаолияти-ни таъминлашда муҳим аҳамият касб этувчи туристик корхонада рискларни бошқариш схемаси тузиб чиқилди.

Манба ва фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Koschyk H., Wilson T.C. Principles for dealing with financial stability risks // Journal of risk management in financial institutions. 2013. No 2. 129-136 б.
2. Blank I. A. Управление финансовыми рисками. Киев: Ника-Центр, 2005. 600 б.
3. Шамин Д.В. Анализ методики финансовой устойчивости предприятия на основании определения уровня толерантности к рискам // Интеграл. 2013. No 1-2. 62-64 б.
4. Хохлов Н.В. Управление риском: Учеб. пособие для вузов. –М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2001. -34б.
5. Ю.Ю. Кинев. Конкурентное право: учебник / М.: Юстицинформ, 2018. -73б.
6. П.Половинкин, А.Зозулюк. Предпринимательские риски и управление ими (теоретико-методологический и организационный аспекты) // Российский экономический журнал. -1997. -No 9. -72б.
7. Р.М. Качалов. Управление хозяйственным риском. –М.: Наука, 2002 –83 б.
8. Allen S. Financial risk management: a practitioners guide to managing market and credit risk. Hoboken, N. J.: Wiley, 2013. 579 б.
9. Бозко В.П., Баличев С.Ю., Батьковский А.М. ва бошқалар. Управление финансовой устойчивостью предприятия // Экономика, статистика и информатика. Вестник УМО. 2013. No 4. 36-41б.
10. Эмбулаев В. Н., Дегтярева О. Г. Системный подход как метод изучения рисков ситуации // Территория новых возможностей. Вестник Владивостокского государственного университета экономики и сервиса. 2013. No 1. 96-105б.